

PICENI U ARHEOLOŠKOM MUZEJU ZADAR – BILJEŠKA IZ MUZEJSKE POVIJESTI

PICENES IN THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM ZADAR - A NOTE FROM MUSEUM HISTORY

Krajem 1923. godine, za vrijeme talijanske vlasti u Zadru, današnji Arheološki muzej Zadar prešao je pod nadležnost *Soprintendenza alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi* (Uprava za starine regija Marche i Abruzzi) u Anconi. Kulturna integracija Zadra i Italije u to je vrijeme bila jedno od pitanja važnih za uspješno provođenje procesa talijanizacije. U tu svrhu, ali vezano i uz (gotovo paralelna) uređenja novih stalnih postava u zadarskom i ankonitanskom muzeju, dogodio se niz razmjena arheološke građe između zadarskog muzeja i njemu nadležnoga muzeja u Anconi. U više je navrata u razdoblju između 1925. godine i Drugog svjetskog rata u Anconu odnošena građa s istraživanja rimskih nekropola Zadra i Nina, a kao protuusluga zadarskom muzeju organizirano je prenošenje triju bogatih picenskih grobova iz nekropola Cupra Marittime i Belmonte Picena za potrebe ovdašnjeg novog postava. Prema raspoloživoj dokumentaciji, razmjenu je zatražio tadašnji direktor Uprave za starine Giuseppe Moretti, a odobrila ju je Opća uprava za starine i likovnu umjetnost u Rimu 27. veljače 1930. Nakon rasformiranja postava u Sv. Donatu i njegova prenošenja u zgradu današnjeg Sveučilišta u Zadru, grobovi više nisu izlagani, a njihov je sadržaj danas nepoznat. Ipak, u muzejskim se spremištima čuva nekoliko predmeta koje s više ili manje sigurnosti možemo pripisati trima picenskim grobnim cjelinama: brončana kaciga, masivni brončani kolut s nizom zadržavanja i cjeloviti apulski vrč, a moguće i ulomak ploče s urezanim figuralnim prikazom. U članku se u kratkim crtama donosi opis i osnovna interpretacija navedene građe te okolnosti pod kojima se razmjena dogodila. U slučaju potonjega, autorica se oslanja na arhivske podatke koje je nedavno objavila Nicoletta Frapiccini, ravnateljica Nacionalnog arheološkog muzeja regije Marche u Anconi. Međumuzejska razmjena, kojom su tri bogato opremljena picenska groba dospjela u Arheološki muzej, zanimljiva je bilješka iz povijesti Arheološkog muzeja Zadar koja pruža uvid u rad ove ustanove u jednom od težih razdoblja njezina djelovanja.

Ključne riječi: Arheološki muzej Zadar, talijanska vlast, međumuzejska razmjena, Piceni

At the end of 1923, during the Italian rule in Zadar, the present-day Archaeological Museum Zadar came under the jurisdiction of the *Soprintendenza alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi* (Administration for Antiquities of the Marche and Abruzzi Regions) in Ancona. The cultural integration of Zadar and Italy at that time was one of the issues important for the successful implementation of the Italianization process. For this purpose, but also in connection with the (almost parallel) arrangement of the new permanent exhibitions in the Zadar and Ancona museums, there was a series of exchanges of archaeological material between the Archaeological Museum in Zadar and its competent museum in Ancona. On several occasions, between 1925 and World War II, materials from the Roman necropolises of Zadar and Nin were taken to Ancona. As a favour to the Archaeological Museum in Zadar, the transfer of three rich Picenian graves from the necropolises of Cupra Marittima and Belmonte Piceno was carried out for the purpose of a new exhibition here. According to available documentation, the exchange was requested by the then Director of the Antiquities Directorate, Giuseppe Moretti, and approved by the General Administration for Antiquities and Fine Arts in Rome on February 27, 1930. After the disbanding of the exhibition in St. Donatus and its transfer to the building of today's University of Zadar, the graves are no longer exhibited and their contents are unknown today. However, there are several items stored in the museum's repositories that can more or less be attributed to the three Picenian graves: a bronze helmet, a massive bronze ring with a series of knobs, and a complete Apulian jug, and possibly a fragment of a slab with a carved figural representation. The article provides a brief description and basic interpretation of the material in question and the circumstances under which the exchange took place. In the case of the latter, the author relies on archival data recently published by Nicoletta Frapiccini, director of the National Archaeological Museum of the Marche Region in Ancona. The inter-museum exchange, which brought three richly furnished Picenian graves to the Archaeological Museum Zadar, is an interesting note from its history, which provides insight into the work of this institution during one of its difficult periods.

Key words: Archaeological Museum Zadar, Italian rule, inter-museum exchange, Picenes

Uz picenske artefakte uvezene kod Liburna tijekom željeznog doba, u Arheološkom muzeju Zadar postoje i oni koji su ovdje dospjeli muzejskom razmjenom arheološke građe. Naime, unutar fundusa muzejskih prapovijesnih zbirki dugi niz desetljeća čuva se nekoliko željeznodobnih predmeta kakve uobičajeno ne pronalazimo na domaćim liburnskim nalazištima: brončana kaciga (sl. 8–11), masivni brončani prsten s nizom zadebljanja (sl. 12), cjeloviti apulski vrč (sl. 14) i ulomak ploče s urezanim figuralnim prikazom (sl. 16–19). Okolnosti pod kojima su navedeni predmeti dospjeli u zadarski muzej nisu poznate, ali niz pojedinosti upućuje na Picenum i općenito zapadnu jadransku obalu kao njihovo ishodište. Stoga ih se može povezati s razmjenom građe između današnjeg Nacionalnog arheološkog muzeja regije Marche u Anconi i zadarskog Arheološkog muzeja, zanimljivim i gotovo zaboravljenim događajem iz razdoblja talijanske vlasti u Zadru. Tom su prilikom u Zadar dospjela tri željeznodobna groba s područja južnog Picenuma, iz važnih nekropola Cupre Marittime i Belmonte Picena u današnjoj pokrajini Marche (sl. 7), istraživanih već u prvim desetljećima 20. stoljeća. Prva dva naša predmeta s velikom se vjerojatnošću mogu pripisati ovoj međumuzejskoj razmjeni, a s nešto manje sigurnosti i apulski vrč. Ulomak stele je, kako ćemo vidjeti, iz više razloga problematično povezati s ovim događajem, ali ne bi trebalo u potpunosti isključiti i tu mogućnost.

Međumuzejska razmjena, kojom su tri bogato opremljena picenska groba dospjela u Arheološki muzej, zanimljiva je crtica iz muzejske povijesti. Ona razotkriva često komplicirane okolnosti pod kojima se ova ustanova razvijala i djelovala, čime u velikoj mjeri doprinosi boljem razumijevanju određenih muzeoloških problema prisutnih do danas.

ARHEOLOŠKI MUZEJ ZADAR ZA VRIJEME TALIJANSKE VLASTI

Nastanak i razvoj Arheološkog muzeja Zadar tijesno je povezan s razvojnim putem arheologije kao znanosti u ovim krajevima. Poviješću muzeja i razvojem arheologije sporadično su se bavili pojedini stručnjaci pa raspolažemo solidnom literaturom vezanom za te teme.¹ Zahvaljujući tome, a u sprezi s povijesnim podatcima

1 Među njima neizostavno je ime prof. dr. Šime Batovića, koji je u svom stručnom i znanstvenom radu ovim temama pridavao osobitu pozornost (Š. Batović 1963, 37–73; 1964, 679–687; 1987a [1987b], 463–488). Najiscrpnije podatke o povijesti AMZd predstavio je u katalogu izložbe organizirane u povodu proslave 150 godina postojanja te vrijedne institucije (Š. Batović 1982). U novije vrijeme ovu temu vrlo detaljno obrađuju također: S. Brunelli 2015, 181–198; 2016, 89–130; A. Mlikota 2012, 239–310; 2016, 81–89; P. Dragoni, A. Mlikota 2018, 221–236. Proučavanju muzejske povijesti pridonio je i kolega Mate Radović prezentiranjem rada don Luke Jelića na području Nina. Ovaj prilog, kao mali detalj iz bogate prošlosti Arheološkog muzeja Zadar, donosim i u spomen na Matin doprinos istraživanju ovih tema te na njegovo dugogodišnje zalaganje za napredak i osobito popularizaciju rada današnjeg Muzeja ninskih starina.

In addition to the Picenian artefacts imported from Liburnians during the Iron Age, there are those in the Archaeological Museum Zadar who have arrived here through the museum's exchange of archaeological material. Namely, for many decades there are several Iron Age objects stored in the holdings of museum prehistoric collections, which are not usually found in domestic Liburnian sites: a bronze helmet (Figs. 8–11), a massive bronze ring with a series of knobs (Fig. 12), a complete Apulian jug (Fig. 14) and a fragment of a slab with a carved figural representation (Figs. 16–19). The circumstances under which these objects have been brought to the Archaeological Museum Zadar are unknown, but a number of details point to Picenum and the western Adriatic coast in general as their starting point. Therefore, they can be linked to the exchange of material between the present-day National Archaeological Museum of the Marche Region in Ancona and the Archaeological Museum Zadar, an interesting and almost forgotten event from the period of Italian rule in Zadar. On that occasion, three Iron Age graves from the southern Picenum arrived in Zadar, from the important necropolises of Cupra Marittima and Belmonte Piceno in the present-day province of Marche (Fig. 7). These were explored as early as the first decades of the 20th century. The first two of our items are very likely to be attributed to this inter-museum exchange, and with a little less certainty, the Apulian jug. The fragment of the stela is, as we shall see, for many reasons problematic to associate with this event, but this possibility should not be entirely ruled out.

The inter-museum exchange, by which three richly-furnished Picenian graves reached the Archaeological Museum Zadar, is an interesting dash from museum history. It reveals the often complicated circumstances under which this institution has evolved and operated, greatly contributing to a better understanding of certain museologic problems present to this day.

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM ZADAR DURING THE ITALIAN RULE

The origin and development of the Archaeological Museum Zadar is closely linked to the developmental path of archaeology as a science in these regions. The history of the museum and the development of archaeology have been sporadically addressed by some experts, so we have a solid literature on these topics.¹ Thanks to this, and in conjunction

1 Among them, one must mention Šime Batović, PhD, who paid special attention in his professional and scientific work to these topics (Š. Batović 1963, 37–73; 1964, 679–687; 1987a [1987b], 463–488). He presented the most comprehensive information on history of the Archaeological Museum Zadar in the catalogue of exhibitions organized to celebrate the 150th anniversary of this valuable institution (Š. Batović 1982). More recently, this topic has been extensively covered by: S. Brunelli 2015, 181–198; 2016, 89–130; A. Mlikota 2012, 239–310; 2016, 81–89; P. Dragoni, A. Mlikota 2018, 221–236. Colleague Mate Radović also contributed to the study of museum history by presenting the work of don Luka Jelic in the Nin area. As a small detail from the rich past of the Zadar Archaeological Museum, I bring this contribution in memory of

o političkim okolnostima koje su krojile sudbinu Zadra u periodu između dva svjetska rata, dolazimo do zanimljivog uvida u to razdoblje koje je jedno od težih u povijesti djelovanja Arheološkog muzeja.

Političke prilike na hrvatskom prostoru nakon završetka Prvog svjetskog rata bile su iznimno komplicirane. Posebno je teško bilo na području Dalmacije koja je u to vrijeme, u ozračju raspadanja starih i formiranja novih državnih i narodnih saveza, bila dodatno opterećena talijanskim teritorijalnim aspiracijama utemeljenim na Londonskom ugovoru iz 1915. U tom je smislu osobito nezgodna bila pozicija Zadra u kojem je i za austrougarske vlasti djelovala vrlo jaka talijanska zajednica s izraženim težnjama za ujedinjenjem s Italijom. Život je u gradu bio i politički i na sve druge načine turbulentan u godinama od završetka rata 1918. do Rimskih sporazuma 1924. Već 1920. Rapalskim je ugovorom Zadar s užom okolicom pripojen Italiji, da bi 1924. postao središtem Zadarske provincije (*Provincia di Zara*).² Umjesto povezanosti sa svojim zaleđem, malo zadarsko područje u potpunosti je od njega izolirano, a time je izgubilo i kontakt s događanjima na polju arheoloških istraživanja i novih spoznaja u susjednoj, novonastaloj Kraljevini SHS. Zaštitu zadarske baštine na taj su način preuzele talijanske institucije. Arheološka služba za zadarsko područje najprije je bila u nadležnosti Kraljevskog ureda za likovne umjetnosti u Trstu, da bi završetkom 1923. godine kraljevskim dekretima prešla u nadležnost *Soprintendenza alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi* (Uprava za starine regija Marche i Abruzzi) u Anconi.³ Za uspješno provođenje procesa talijanizacije od velike je važnosti bilo i pitanje kulturne integracije Zadra i Italije. U isticanju talijanskog nasljeđa kao temelja zadarskog kulturnog identiteta posezalo se i za dalekom prošlošću, do rimskih vremena. Grad je obilovao antičkim spomenicima, koje je iz tih razloga politički oportuno bilo dovesti u prvi plan. Tako je u ovom međuratnom periodu, tijekom kojeg je arheologija na području Dalmacije većinom stagnirala, u Zadru između 1928. i 1934. provedeno nekoliko arheoloških istraživanja na više pozicija unutar rimske nekropole te je publicirano više radova koji problematiziraju pitanje povijesti i baštine zadarskog područja.⁴ Također, posebna je pažnja posvećena uređenju Muzeja postavljenog u crkvi sv. Donata još početkom devedesetih godina 19. stoljeća. Sada je, u periodu od 1929. do 1931. godine, prvi muzejski postav preuređen i obogaćen novom građom, a izvedeni su i radovi na zgradi svetog Donata i

with the historical data on the political circumstances that shaped the fate of Zadar in the period between the two world wars, we come to an interesting insight into this period, which is one of the more difficult in the history of the Archaeological Museum.

Political circumstances in Croatia after the end of the First World War were extremely complicated. Particularly difficult was the territory of Dalmatia, which at the time, in the atmosphere of the disintegration of the old and the formation of new state and national alliances, was additionally burdened with Italian territorial aspirations based on the 1915 Treaty of London. The position of Zadar is particularly difficult in this regard, because it had a very strong Italian community, with strong aspirations for unification with Italy, even during the Austro-Hungarian rule. Life in the city was both politically and otherwise turbulent in the years from the end of the war of 1918 to the Rome Agreements of 1924. Already in 1920, the Treaty of Rapallo annexed Zadar with its surroundings to Italy, and in 1924 it became the centre of the Province of Zadar (*Provincia di Zara*).² Instead of being connected to its hinterland, the small Zadar area was completely isolated from it, thus losing contact with events in the field of archaeological research and new insights in the neighbouring, newly formed Kingdom of SHS. The protection of Zadar's heritage was thus taken over by the Italian institutions. The archaeological service for the Zadar area was firstly the responsibility of the Royal Office of Fine Arts in Trieste, and at the end of 1923 the royal decrees were transferred to the jurisdiction of the *Soprintendenza alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi* (Antiquities Authority of the Marche and Abruzzi Regions) in Ancona.³ The issue of cultural integration of Zadar and Italy was of great importance for the successful implementation of the Italianization process. In emphasizing Italian heritage as the cornerstone of Zadar's cultural identity, the Italians reached back to Roman times. The city was rich in Roman monuments, which for these reasons was politically opportune to bring to the fore. During this interwar period, during which archaeology mostly stagnated in Dalmatia, between 1928 and 1934 several archaeological researches were carried out in Zadar at several positions within the Roman necropolis and several papers were published that problematize the history and heritage of the Zadar area.⁴ Also, a special attention was paid to the renovation of the Museum, set up in the church of St. Donatus back in the early 1890s. Now, in the period from 1929 to

2 M. Diklić 2011, 223–242.

3 N. Frapiccini 2017, 500; S. Brunelli 2016, 90.

4 Š. Batović 1960–1961, 51–57; 1982, 23–29; N. Frapiccini 2017, 501 (uz podatak se donosi i karta s položajima istraženih grobova).

Mate's contribution to the research of these topics and his longstanding commitment to the progress and especially popularization of the work of the present-day Museum of Nin Antiquities.

2 M. Diklić 2011, 223–242.

3 N. Frapiccini 2017, 500; S. Brunelli 2016, 90.

4 Š. Batović 1960–1961, 51–57; 1982, 23–29; N. Frapiccini 2017, 501 (a map with the locations of the excavated graves is also provided).

Slika 1. Pogled na Arheološki muzej u crkvi sv. Donata i dio foruma s lapidarijem

Figure 1. View of the Archaeological Museum in the church of St. Donatus and part of the forum with lapidarium

izvor / source: fototeka AMZd / Photo library of AMZd

Slika 2–4. Pogled na postav iz 1931.
 Figures 2–4. View of the 1931 exhibition.

izvor / source: fototeka AMZd / Photo library of AMZd

dijelu foruma u njezinu neposrednom okolišu (sl. 1–4).⁵ Tim je zahvatima dodatno istaknuta zadarska rimska baština.

RAZMJENA ZADAR – ANCONA

Upravo u sklopu gotovo istodobnog preuređenja muzejskih postava u Anconi i u Zadru, ali i potaknut potrebom za čvršćim povezivanjem kulturnih institucija dviju jadranskih obala, organiziran je niz razmjena arheološke građe između zadarskog muzeja i njemu nadležnog ankonitanskog. Pritom se uglavnom radilo o odnošenju zadarskih predmeta u Anconu, dok se razmjena u obrnutom smjeru dogodila samo jednom.

Dragocjene podatke o tim međumuzejskim razmjenama nedavno su donijele Nicoletta Frapiccini, ravnateljica Nacionalnog arheološkog muzeja regije Marche u Anconi, i Serena Brunelli sa Sveučilišta u Macerati.⁶ U ovom se prilogu u potpunosti oslanjam na njihove navode, osobito one u radu kolegice Frapiccini (temeljito potkrijepljene dokumentacijom iz Arhiva *Soprintendenza Archeologia, Belle Arti e Paesaggio delle Marche*) u namjeri da dopunim njezina saznanja. U svom članku, naime, ona iznosi i pretpostavku kako se u zadarskom

1931, the first museum exhibit has been remodelled and enriched with new material, and works have been carried out on the St. Donat building and part of the forum in its immediate environment (Figs. 1–4).⁵ These activities further emphasized Zadar’s Roman heritage.

THE EXCHANGE ZADAR – ANCONA

As part of the almost simultaneous remodelling of the museum exhibits in Ancona and Zadar, but also driven by the need for a closer linking of the cultural institutions of the two Adriatic coasts, a series of archaeological exchanges were organized between the Archaeological Museum Zadar and the competent one in Ancona. It was mostly about taking the Zadar objects to Ancona, while the exchange in the reverse direction happened only once.

Precious information on these inter-museum exchanges was recently provided by Nicoletta Frapiccini, Director of the National Archaeological Museum of the Marche Region in Ancona, and Serena Brunelli of the University of Macerata.⁶ In this paper I fully rely on their allegations, especially those in the work of N. Frapiccini (thoroughly substantiated by documentation from the *Archives of the Soprintendenza*

5 U navedenom je razdoblju rušenjem više građevina u neposrednoj blizini Donata oslobođen dio površine na kojem se iskopavanjem s razine originalnog tla došlo do razine zrcala rimskog foruma. Tom su prilikom stradali i ostatci južne prigradnja crkve koja je bila njezin integralni dio i služila kao vanjski pristup galeriji. Ovim su postupcima duž istočne vanjske strane crkve ogoljeni temelji. Na raščišćenom dijelu foramskog pločnika organiziran je pristup crkvi (muzeju) i dio lapidarija. Detaljno o najstarijim konzervatorskim zahvatima na crkvi sv. Donata vidi u I. Petricioli 1980, 493–501; P. Vežić 2002, 41–43.

6 N. Frapiccini 2017, 499–515; S. Brunelli 2016, 89–130.

5 In the afore mentioned period, due to demolition of several buildings in the immediate vicinity of St. Donatus, the area was freed of construction and the excavation to its original ground reached the level of the Roman Forum. The remnants of the southern annex to the church, which was its integral part serving as an exterior access to the gallery, were destroyed on this occasion. The foundations along the east exterior of the church were stripped in these processes. Access to the church (museum) and part of the lapidarium were organized on the cleared side of the sidewalk. Details about the oldest conservation interventions at the Church of St. Donat see in I. Petricioli 1980, 493–501; P. Vežić 2002, 41–43.

6 N. Frapiccini 2017, 499–515; S. Brunelli 2016, 89–130.

muzeju danas u potpunosti izgubio trag građi donesenoj iz muzeja u Anconi.

Prema dostupnim podatcima⁷, iz zadarskog su muzeja u Anconu odnošeni u najvećoj mjeri rimski stakleni predmeti, i to u više navrata: 1925., 1926., 1928. i 1929. godine. Uz jasne političke konotacije, važan razlog za donošenje rimskog stakla bilo je i obogaćivanje antičkog postava ankonitanskog muzeja. Krajem dvadesetih godina, u vrijeme kad je dužnost upravitelja (*Soprintendente alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi*) obnašao Giuseppe Moretti, taj je muzej preseljen u novu zgradu i u potpunosti preuređen. S obzirom na to da je građa iz Zadra donošena višekratno i da se sveukupno radilo o stotinama staklenih posuda, upravitelj Moretti založio se za to da se kao „protuuslugu“ u Zadar pošalju predmeti iz triju picenskih grobova. Ankonitanski je muzej u to vrijeme već imao bogatu zbirku predmeta picenske kulture. Dopis koji je G. Moretti s datumom 12. listopada 1929. uputio prema Općoj upravi za starine i likovnu umjetnost u Rimu (*Direzione Generale delle Antichità e Belle Arti di Roma*) slijedi u prijevodu:⁸

„S obzirom na značajnu sličnost picenskih grobnih priloga i onih istodobnih liburnskih sačuvanih u Narodnom muzeju u Zadru, smatram svrsishodnim olakšati usporedbu proizvoda dviju civilizacija, te omogućiti proučavanje razloga kulturne bliskosti koja je od najdavnijih vremena pridonijela povezanosti dviju jadranskih obala. Predlažem, stoga, odobrenje ustupanja zadarskom muzeju dvaju picenskih grobova uobičajene vrste iz Cupre Marittime, vjerojatnog odredišta liburnskih brodova, te jednog iskapanog u Belmonte Picenu. Nadam se dobronamjernom razmatranju ovog prijedloga i zbog činjenice da je zadarski muzej svojedobno muzeju u Anconi donirao više rimskih staklenih posuda s nekropola u Aenoni i Jaderu.“

Odobrenje za ovaj zahtjev stiglo je u veljači iduće godine, a s danom 27. veljače 1930. datiran je dokument kojim je ovjeren prijenos predmeta u Zadar.⁹

Nažalost, točan popis sadržaja triju picenskih grobnih cjelina ne postoji u ustanovama ni na talijanskoj ni na hrvatskoj strani. U svom članku N. Frapiccini spominje da se radilo o ukupno 30 kg materijala,¹⁰ bez navoda otkud taj podatak potječe. U zadarskom Povijesnom arhivu nema dokumenata vezanih za taj događaj, a jedini pisani trag sačuvan je u članku objavljenom u zadarskoj publikaciji *Il littorio Dalmatico* od 5. veljače 1930. (sl. 5). U toj se kratkoj zahvali kaže: „(...) uskoro (će) biti predstavljene u našem

Archeologia, Belle Arti e Paesaggio delle Marche) in order to supplement her knowledge. In her article, she also makes the assumption that today the museum of Zadar has completely lost trace of the material brought from the museum in Ancona.

According to the available data⁷, Roman glass objects were mostly taken from the Archaeological Museum in Zadar to Ancona, on several occasions: 1925, 1926, 1928 and 1929. Except for clear political connotations, the enrichment of the Roman exhibit of the Ancona Museum was also an important reason for the adoption of Roman glass. In the late 1920s, when Giuseppe Moretti was appointed managing director (*Soprintendente alle Antichità delle Marche e degli Abruzzi*), the museum was relocated to a new building and completely remodelled. Considering that the material from Zadar was brought in repeatedly, involving hundreds of glass vessels, manager Moretti advocated that items from three Picenian graves were to be sent as a “favour” to Zadar. At that time, the Ancona Museum already had a rich collection of artefacts of the Picenian culture. The letter dated 12 October 1929 from Mr Moretti to the Directorate General of Antiquities and Fine Arts in Rome (*Direzione Generale delle Antichità e Belle Arti di Roma*) is as follows:⁸

“Considering the significant similarity between the Picenian grave goods and those concurrent Liburnians preserved in the National Museum in Zadar, I consider it expedient to facilitate the comparison of the products of the two civilizations, and to make it possible to study the reasons for cultural closeness that has contributed to the interconnection of the two Adriatic coasts. I propose, therefore, the granting of an assignment to the Archaeological Museum in Zadar of two Picenian graves of the usual kind from Cupra Marittima, the probable destination of Liburnian ships, and one excavated at Belmonte Piceno. I hope that this proposal will be well-considered also due to the fact that the museum in Zadar donated several Roman glass vessels from the necropolis in Aenona and Jader to the museum in Ancona.”

The approval for this request was received in February of the following year, and dated 27 February 1930 a document certifying the transfer of the material to Zadar.⁹

Unfortunately, an accurate list of the contents of the three Picenian graves does not exist in the institutions either on the Italian or the Croatian side. In her article, N.

7 N. Frapiccini 2017, passim; S. Brunelli 2016, 109–112.

8 Dopis je u potpunosti preuzet iz N. Frapiccini 2017, 501–502. Na prijevodu s talijanskog najljepše zahvaljujem dr. sc. Andrijani Jusup s Odsjeka za talijanski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru.

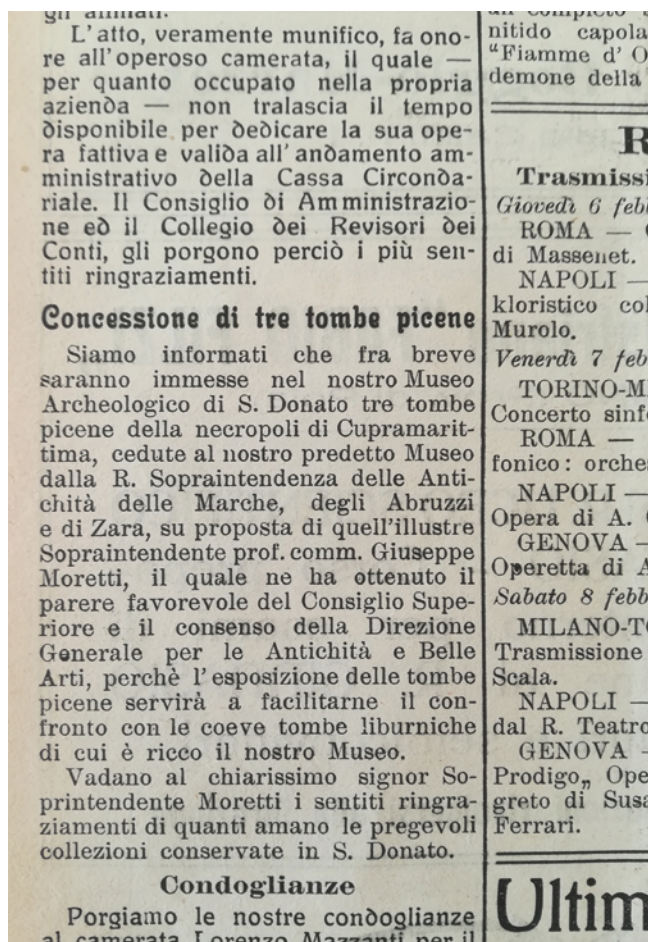
9 Raspravi o opravdanosti ovakvog postupka s gledišta suvremene muzeologije ne treba dodati ništa više od komentara kolegice Frapiccini kako je razmjena predstavljala, za ono vrijeme i u aktualnim okolnostima, dragocjenu priliku stručnjacima da uživo proučavaju picenski materijal, k tome još i prezentiran cjelovito, bez razdvajanja grobnih cjelina.

10 N. Frapiccini 2017, 502; 2017a, 58.

7 N. Frapiccini 2017, passim; S. Brunelli 2016, 109–112.

8 The letter is fully taken from N. Frapiccini 2017, 501–502. The translation is made by Andrijana Jusup PhD, from the Department of Italian Language and Literature, University of Zadar.

9 From the point of view of contemporary museology, to the debate about the justification of such a procedure should add nothing more than the comment by colleague Frapiccini that the exchange represented, at the time and in the current circumstances, a valuable opportunity for experts to study Picenian material in person, and to be presented in its entirety without separating the grave units.

Slika 5. *Il littorio Dalmatico* od 5. veljače 1930.Figure 5. *Il littorio Dalmatico* of 5 February, 1930

izvor / source: Znanstvena knjižnica Zadar / Research Library of Zadar

Arheološkom muzeju Sv. Donata tri picenske grobnice s nekropole Cupramarittime, predane našem spomenutom Muzeju od strane Uprave za starine (regija) Marche, Abruzzi i Zadar, na prijedlog cijenjenog upravitelja prof. Giuseppe Morettija.“ Sve što je o picenskim grobovima poznato u Arheološkom muzeju u Zadru jest podatak da su bili izloženi unutar obnovljenog stalnog postava u crkvi sv. Donata. Tadašnji direktor muzeja Rodolfo Valenti priredio je vodič po novom postavu, tiskan 1932. u Rimu, u kojem stoji da su „u vitrini XL izložena tri picenska groba iz Cupramarittime, za potrebe usporedbe u proučavanju liburnske kulture.“¹¹ Taj postav, dovršen 1931., u Donatu je dočeka početak Drugog svjetskog rata.¹²

Povlačenje Talijana iz Zadra 1943., kao i teška bombardiranja grada koja su potom uslijedila, nanijela su muzeju veliku štetu. U Italiju je u travnju 1944. odnesen znatan dio najvrjednije građe,¹³ a pojedine su vitrine rastresene i oštećene uslijed detonacija premda sama zgrada sv. Donata nije pretrpjela izravne pogotke tijekom bombardiranja. Po završetku rata

Frapiccini mentions that it was a total of 30 kg of material,¹⁰ without stating where that information came from. There are no documents related to the event in the Croatian State Archive in Zadar, and the only written trace is preserved in an article published in the *Il littorio Dalmatico* publication of February 5, 1930 (Fig. 5). In this brief thank you note it is written: “(...) (will) soon be presented at our Archaeological Museum St. Donatus the three Picenian tombs from the Cupramarittima necropolis, donated to our aforementioned Museum by the Directorate of Antiquities (Regions) of Marche, Abruzzi and Zadar, on the proposal of the esteemed manager Prof. Giuseppe Moretti.” All that is known about the Picenian graves at the Archaeological Museum in Zadar is the fact that they were exhibited within the restored permanent exhibition in the church of St. Donatus. The then director of the museum, Rodolfo Valenti, prepared a guide to the new exhibit, printed in Rome in 1932, which states that “in the showcase XL are displayed three Picenian graves from Cupramarittima, for comparison purposes in the study of Liburnian culture.”¹¹ The exhibition, completed in 1931, met the beginning of World War II in the church of St. Donatus.¹²

The retreat of the Italians from Zadar in 1943, as well as the heavy bombardment of the city that followed, did great damage to the museum. A considerable part of the most valuable material was taken to Italy in April 1944,¹³ and some of the showcases were damaged by detonations, though the very building of St. Donatus did not suffer any direct hits during the bombing. Already in November 1945, with minimal refinements (additional legends in the Croatian language), the permanent exhibition was re-opened to the public in a completely devastated and destroyed city.¹⁴

The showcase XL with the Picenian graves was part of the exhibit until the Museum moved to the building of the present-day University of Zadar in 1954. It's evidenced by the listing of the showcases and exhibits made just before

11 R. Valenti 1932, 16.

12 Pokretna građa uklonjena je iz vitrina već 1940. godine i smještena na sigurno na različitim mjestima unutar Sv. Donata, a ona najvrjednija čuvana je u kripti katedrale. Detaljno o tome vidi u A. Mlikota 2012, 256–257.

13 A. Mlikota 2012, 239–310.

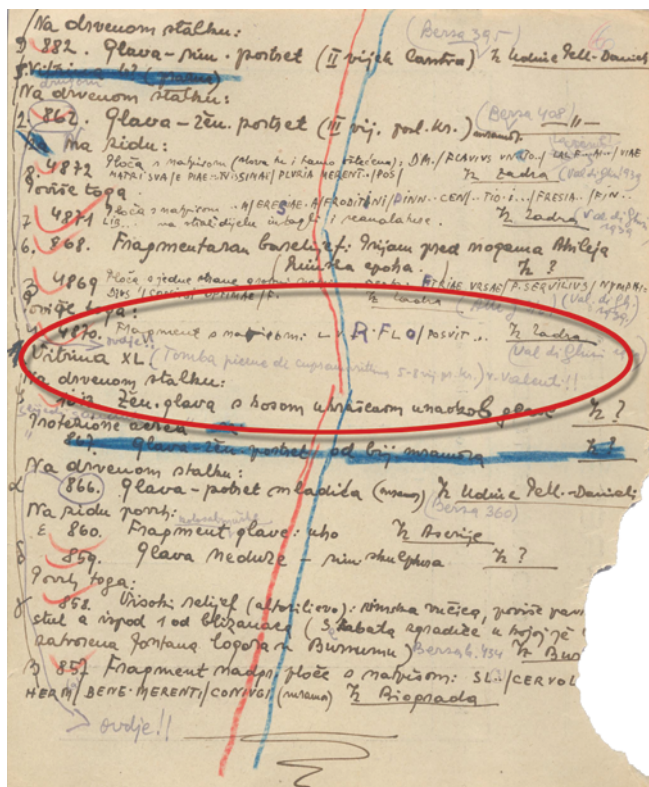
10 N. Frapiccini 2017, 502; 2017a, 58.

11 R. Valenti 1932, 16.

12 The artifacts were removed from showcases as early as 1940 and housed safely in various places within the St. Donatus, and the most valuable material is kept in the crypt of the cathedral. For details, see in A. Mlikota 2012, 256–257.

13 A. Mlikota 2012, 239–310.

14 Š. Batović 1982, 29–31.

Slika 6. Dio popisa izložaka stalnog postava muzeja u Sv. Donatu, 1954. god., na kojem se navodi vitrina XL i njezin sadržaj

Figure 6. Part of the exhibit list of the permanent exhibition of the museum in St. Donatus, 1954, which mentions the showcase XL and its contents

foto / photo by: I. Čondić

postav je uz minimalne dorade (postavljanje legendi na hrvatskom jeziku) vrlo brzo – već u studenome 1945. godine – ponovno otvoren za javnost u tada još posve devastiranom i razrušenom gradu.¹⁴

Da je vitrina XL s picenskim grobovima bila dijelom postava sve do preseljenja Muzeja u zgradu današnjeg Sveučilišta u Zadru 1954. godine, svjedoči i navod na popisu vitrina i izložaka napravljenom neposredno prije preseljenja (sl. 6). Picenski materijal nije pronašao svoje mjesto unutar postava prapovijesne zbirke organizirane u prostoru današnjeg zadarskog Sveučilišta. Nejasno je što se s njim u to vrijeme dogodilo, ali se mogućim čine dvije opcije. Manje je vjerojatna ona da se materijal prilikom preseljenja jednostavno zagubio, što bi se možda i moglo pomisliti da je bila riječ o maloj količini, a ne onoj od čak 30 kilograma. Mnogo je vjerojatnija pretpostavka da dobar dio sadržaja vitrine XL nije ni dočekaio ponovno

14 Š. Batović 1982, 29–31.

Slika 7. Željeznodobni Picenum s pozicijom nalazišta Cupra Marittima i Belmonte Piceno

Figure 7. Iron Age Picenum showing Cupra Marittima and Belmonte Piceno site locations

izradio / made by: I. Čondić

the relocation (Fig. 6). Picenian material did not find its place within the permanent exhibition of the prehistoric collection organized in today's University of Zadar. It's unclear what happened to it at the time, but two options seem possible. It is less likely that the material simply got lost during the relocation, which one might think if there was a small amount, not that of as much as 30kg. It is much more likely to assume that much of the contents of the showcase XL did not even see the reopening of the Museum in 1945.¹⁵ This is supported by the fact that the expert staff who worked at the Museum in the 1950s and 1960s had no knowledge of a large amount of Picenian material. The only item mentioned at the time in the context of inter-museum exchange was the helmet. Moreover, prof. Š. Batović, who became the curator of the prehistoric collection in 1953, shortly before the relocation of the exhibition from St.

15 The literature states that these are rich Picenian graves (N. Frapiccini 2017a, 51). We can only speculate as to whether the most valuable part of their contents was stored, perhaps with the aim of being taken to Italy or was otherwise damaged by war.

otvorenje Muzeja 1945.¹⁵ U prilog tome govori činjenica da stručno osoblje koje je u Muzeju djelovalo još pedesetih i šezdesetih godina o nekoj većoj količini picenskog materijala nema nikakvih saznanja. Jedini predmet koji se spominjao u kontekstu međumuzejske razmjene jest kaciga. Štoviše, prof. Š. Batović, koji je preuzeo dužnost kustosa prapovijesne zbirke 1953., dakle nedugo prije preseljenja postava iz Sv. Donata, vrlo je savjesno postupao prema građi i s pravom treba pretpostaviti da bi picenski grobni inventar sačuvan u većoj količini obavezno izdvojio i označio. Njegovo dobro poznavanje željeznodobne građe i temeljito vođenje muzejskih knjiga čini neprihvatljivom i pretpostavku da se sadržaj vitrine XL samo pomiješao sa sličnim proizvodima liburnske kulture.

ANALIZA ARHEOLOŠKE GRAĐE

1. Kaciga

Nalazi bogato opremljenih ratničkih grobova, otkrivenih diljem Europe, izravna su potvrda dominacije društvenih elita unutar hijerarhijski oblikovanih željeznodobnih zajednica. Luksuzno naoružanje, premda je najčešće riječ o paradnom oružju, izraz je moći i utjecaja istaknutih pojedinaca i izvrsno odražava njihov društveni status. Ipak, prilaganje oružja u grobove nije odlika svih željeznodobnih kultura. Neke od njih ne poznaju taj običaj premda se uklapaju u opću društvenu i kulturnu sliku i sa svojim suvremenicima dijele ista univerzalna poimanja.¹⁶ Upravo ovdje pronalazimo jednu od važnih razlika u ukopnoj praksi između liburnske i picenske kulture: dok je kod Picena polaganje oružja u grobove uobičajeno, u Liburna je iznimno rijetko.¹⁷ Podrijetlo tog običaja obično se smješta u Etruriju tijekom 9. i 8. stoljeća pr. Kr. (*Villanoviano I-II*), odakle je sigurno utjecao i na okolni prostor, pa i na Picenum, poglavito početkom orijentalizirajućeg razdoblja s prijelaza 8./7. st. pr. Kr. nadalje.¹⁸ Među picenskim obrambenim oružjem koje se polaže u grob, kacige stječu posebnu važnost, štoviše, postaju dominantan statusni simbol ratničke aristokracije.¹⁹

Kaciga u zadarskom muzeju (sl. 8–11) mogla je pripadati upravo jednom od picenskih grobova iz Cupre Marittime ili Belmonte Picena. Izvorno je sigurno tvorila danas nam nepoznatu opremu pokojnika iz redova vojne (društvene) aristokracije.²⁰ Kaciga je tek djelomično sačuvana, pa veći dio njezine današnje površine zauzimaju rekonstruirani dijelovi.

Donatus, acted very conscientiously with the material and it should be rightly assumed that he would have extracted and marked Picenian grave inventory preserved in larger quantities. His insight into Iron Age material and thorough management of the museum books makes it unacceptable to assume that the contents of the showcase XL were only mixed with similar products of Liburnian culture.

THE ANALYSIS OF ARCHAEOLOGICAL MATERIAL

1. Helmet

The findings of richly equipped warrior graves, discovered throughout Europe, are a direct confirmation of the dominance of social elites within hierarchically shaped communities in the Iron Age. Luxury weapons, although most often paramount weapons, are an expression of the power and influence of prominent individuals and perfectly reflect their social status. Nevertheless, laying weapons into graves is not a feature of all Iron Age cultures. Some cultures are not familiar with this custom, although they fit into the general social and cultural image and share the same universal understanding with their contemporaries.¹⁶ It is here that we find one of the important differences in the burial practice between the Liburnian and the Picenian culture: while at Picenes laying weapons in graves is common, at Liburnians it is extremely rare.¹⁷ The origin of this custom is usually located in Etruria during the 9th and 8th centuries BC (*Villanoviano I-II*), from which it certainly influenced the surrounding area as well as Picenum, especially at the beginning of the orientalisated period from the turn of 8th/7th century BC onwards.¹⁸ Among the Picenian defence weapons that are laid in the graves, helmets gain special prominence, moreover, becoming the dominant status symbol of the warrior aristocracy.¹⁹

The helmet in the Archaeological Museum Zadar (Figs. 8–11) could have belonged to one of the Picenian graves from Cupra Marittima or Belmonte Piceno. Originally, it certainly formed part of the equipment of the deceased of the military (social) aristocracy.²⁰ The helmet is only partially preserved and much of its present-day surface is reconstructed. It has a diameter of 30cm, a total height (with acroteria) of 19.9 cm, while the width of the rim is 5cm. Its reconstruction was most likely done before the exchange. Due to inadequate storage conditions in the decades following the dismantling of the exhibits in St. Donatus, the helmet was in very poor condition when it was brought in for conservation and restoration in 2013

15 U literaturi se navodi kako je riječ o bogatim picenskim grobovima (N. Frapiccini 2017a, 51). Možemo samo nagađati je li najvrjedniji dio njihova sadržaja bio pospremljen možda i s ciljem da bude odnesen u Italiju ili je na drugi način stradao uslijed ratnih okolnosti.

16 B. Teržan 2007, 39.

17 Š. Batović 1987, 358–362.

18 U najstarijim picenskim pokopima 9. – 8. st. oružje je još relativno malobrojno, vidi D. Lollini 1976, 120–126; M. Egg 1999, 117.

19 M. Egg 1999, 117.

20 U grobovima se uglavnom pronalaze pojedini dijelovi opreme ratnika, ne njezin puni sastav. O tome više vidi u A. Cherici 1999, 114.

16 B. Teržan 2007, 39.

17 Š. Batović 1987, 358–362.

18 In the oldest Picenian burials of the 9th–8th centuries, the weapons were still relatively few, see D. Lollini 1976, 120–126; M. Egg 1999, 117.

19 M. Egg 1999, 117.

20 In the graves, some of the warriors' equipment is usually found, not its full composition. More on this see in A. Cherici 1999, 114.

Slika 8. Picenska kaciga

Figure 8. Picenian helmet

foto / photo by: I. Čondić

Ima promjer 30 cm, ukupnu visinu (s akroterijima) 19,9 cm, dok širina oboda iznosi 5 cm. Njezina rekonstrukcija najvjerojatnije je obavljena prije razmjene. Zbog neadekvatnih uvjeta čuvanja u desetljećima nakon rasformiranja postava u Svetom Donatu, kaciga je bila u vrlo lošem stanju kada je 2013. donesena na ponovnu konzervatorsko-restauratorsku obradu (sl. 9).²¹ Od izvornih dijelova sačuvana je tek jedna polukružna bočna ploča i nešto više od pola druge, mali ulomak tjemene vrpce, držači perjanice (akroteriji, kukica i ušica) te otprilike tri četvrtine oboda. Rekonstruirani dijelovi – tjemena vrpca, obruč i dio oboda – prilikom prvog restauracijskog zahvata nisu izvedeni precizno: usprkos tome što

(Fig. 9).²¹ One of two semi-circular side panels and about half the other, a small fragment of the parietal band, crest holders (acroteria, hook and plug) and about three quarters of the rim are the only original parts preserved. The reconstructed parts – the parietal band, the hoop and the part of the rim – were not performed precisely during the first restoration procedure: despite the fact that the original rivet is visible on the preserved part of the parietal band, and some of them can also be seen on the side panels, the band is narrowed in the reconstruction and the position of the original rivets does not match the reconstructed ones. (Fig. 10)

It is a Picenian composite helmet (*a calotta composita*) of the Fabiano type.²² Composite helmets with a prominent rim are characteristic of the area of northern Picenum, where, under the influence of certain Etruscan forms (such

21 J. Lovrić 2014, 269–275.

21 J. Lovrić 2014, 269–275.
22 M. Egg 1999, 117–120.

Slika 9. Kaciga prije ponovljene konzervatorsko-restauratorske obrade

Figure 9. Helmet before repeated conservation and restoration work

foto / photo by: I. Čondić

je na sačuvanom dijelu tjemene vrpce vidljiva originalna zakovica, a nekoliko ih se mjestimično može uočiti i na bočnim pločama, vrpca je u rekonstrukciji sužena u odnosu na izvorno stanje i originalne se zakovice položajem ne podudaraju s rekonstruiranim (sl. 10).

Kaciga pripada vrsti sastavljenih kaciga (*a calotta composta*) tipa Fabriano.²² Sastavljene kacige s istaknutim obodom karakteristične su za područje sjevernog Pice-numa, gdje su, pod utjecajem određenih etrurskih oblika (poput kacige iz groba A Casale Marittimo, Toscana, oko 700. g. pr. Kr.), najvjerojatnije nastale tijekom 7. st. pr. Kr., a zatim se u više tipova i inačica proširile u jugoistočno-alpski prostor (stupanj Stična) te u sjevernu Italiju (Emilia Romagna, Lombardia, Venezia), gdje su se možda i lokalno proizvodile.²³ Tip Fabriano njihov je najmlađi oblik, datiran s u drugu polovinu 7. stoljeća pr. Kr.²⁴

Ovakvo određenje zadarske kacige prvenstveno potvrđuje polukružni oblik bočnih ploča te krupne i malobrojne zakovice. Na vrhu kalote stoje držači za perjanicu oblikovani kao krilata stvorenja (sfinge), u ovom slučaju posve stilizirana i bez naznačenih detalja, kakva se uobičajeno nalaze na kalotama picenskih sastavljenih kaciga. Vodoravni obod, loše sačuvan, k tome i odvojen od kalote, pretrpio je mnogo konzervatorskih intervencija, pa je nepoznat njegov cjelovit originalan izgled. Naime, već prilikom prve rekonstrukcije rub mu je bio ojačan čeličnom žicom koja je uklonjena

Slika 10: Detalj tjemene vrpce s položajem originalnih i rekonstruiranih zakovica

Figure 10: Detail of a parietal band with the position of the original and reconstructed rivets

foto / photo by: I. Čondić

as the helmet from the tomb of A Casale Marittimo, Tuscany, circa 700 BC), they most probably originated during the 7th c. BC, and then spread in several types and variants to the south eastern Alpine region (Stična grade) and to northern Italy (Emilia Romagna, Lombardia, Venezia), where they may have been locally produced.²³ The Fabriano type is their youngest form, dating to the second half of the 7th century BC.²⁴

This determination of the Zadar helmet is primarily confirmed by the semi-circular shape of the side panels and few large rivets. At the top of the calotte are crest holders shaped like winged creatures (sphinxes), in this case completely stylized and with no specified details, such as are commonly found on the calotte of composite helmets. The horizontal rim, poorly preserved and detached from the calotte, has undergone many conservation interventions, so its complete original appearance is unknown. Namely, already at the first reconstruction, its edge was reinforced with steel wire, which was removed in the most recent restoration. The decoration of the rim, which covers its entire width, is simple but nicely executed in the embossing technique. It is made up of a geometric motif of a series of overlapping circles, thus forming "leaves". The space between the "leaves" is decorated with tiny dots

22 M. Egg 1999, 117–120.

23 S. Gabrovec 1987, 44, sl. 2: 1; M. Egg 1999, 117–118, sl. 90.

24 M. Egg 1986, 27–29.

23 S. Gabrovec 1987, 44, fig. 2: 1; M. Egg 1999, 117–118, fig. 90.

24 M. Egg 1986, 27–29.

Slika 11. Picenska kaciga, detalj ukrasa na obodu
 Figure 11. Picenian helmet, detail of the decoration on the rim
 foto / photo by: I. Čondić

Slika 12. Masivni kolut sa šest zadebljanja
 Figure 12. Massive ring with six knobs
 foto / photo by: I. Čondić

u najnovijoj restauraciji. Ukras oboda, koji ga cijelom širinom prekriva, jednostavan je, ali lijepo izveden u tehnici iskucavanja. Čini ga gometrijski motiv niza kružnica koje se preklapaju i time oblikuju „listiće“. Prostor između „listića“ ukrašen je sitnim točkama (sl. 11). Ukras je vidljiv s obje strane jedine sačuvane ploče jer vanjska (gornja) ploča oboda nedostaje. Ipak, na toj unutarnjoj obodnoj ploči nema ostataka (ni tragova) zakovica koje se, međutim, obično koriste kod kaciga tipa Fabriano.

Slika 13. Ženski grob s kolutom sa zadebljanjima položenim na zdjelicu pokojnice. Nekropola između Grottamare i Cupramarittima

Figure 13. A female grave with a ring with knobs laid on the pelvis of the deceased. Necropolis between Grottamara and Cupramarittima

preuzeto iz / from: *Guida illustrata del Museo nazionale di Ancona* 1915.

2. Masivni kolot sa zadebljanjima

Brončani kolot (*anellone*) sa šest bikoničnih zadebljanja po sve je sigurno picenska izrađevina iz 6. st. pr. Kr. (Piceno IV A)²⁵ (sl. 12). Vanjski promjer cijelog predmeta iznosi 17,3 cm, a sa zadebljanjima 19,8 cm, dok je debljina lijevanog obruča 1,4 cm. Ovakvi se koloti pronalaze u ženskim grobovima, i to pretežno na nekropolama *Cuprenses* područja (Cupra Marittima-Grottammare), gdje su uglavnom masivni i postavljeni na prsa ili na zdjelicu pokojnice (sl. 13). Na drugim picenskim nekropolama javljaju se rjeđe, u nešto manjim i laganijim varijantama, a položeni su duž kostura ili na rukama. Te dvije vrste predstavljaju ujedno i dvije glavne tipološke grupe ovih predmeta, prvu s krupnim bikoničnim i drugu s manjim okruglim odebljanjima. Unutar tih dviju grupa razlikuju se primjerci s po četiri ili šest zadebljanja. Funkcija i značenje ovih kolotova nisu jasni. Primjerci položeni na zdjelicu tumače se kao simbol plodnosti.²⁶ Njihovu punu pogrebnu ulogu treba tražiti unutar sigurno simboličnog picenskog postavljanja različitih kružnih predmeta (diskova i sl.) uz ili pak izravno na sahranjeno tijelo, vrlo često žensko.²⁷

3. Keramički vrč

Na liburnskim se nalazištima često pronalaze ostatci južnoitalskih mat slikanih posuda,²⁸ pa i tipa *ceramica a fascie*, tj. *vasi nuovi*, kojem pripada i oinoha pripisana međumuzejskoj razmjeni (sl. 14). U novije vrijeme tu se keramičku vrstu naziva i *ceramica di tipo misto* (E. M. De Juliis).²⁹ Taj naziv – keramika mješovitog tipa – otkriva kako je riječ produkciji koja je tehničko-stilski „hibrid“ stranih i domaćih elemenata, u ovom slučaju domaći apeninski proizvod inspiriran (izravno ili posredno) grčkim i etrurskim uzorima. Oblicima slijedi grčki i etrurski repertoar u kojem dominiraju kantarosi, oinohe i ole, a glavna joj je značajka ornament u vidu paralelnih ravnih ili valovitih traka oslikanih pretežno smeđom ili narančastom bojom na svijetloj žućkastoj podlozi.³⁰

Najranija keramika *a fasce*, odnosno *tipo misto* proizvodi se na području Peuceta počevši od 6. stoljeća pr. Kr., dok se najmlađa produkcija prati na području Daunije tijekom 4. st. pr. Kr.³¹ Zbog nedostatka sinteza s preciznom kronologijom i radionicama te keramičke vrste, ali i zbog njezina složenog dekorativnog i morfološkog repertoara, pojedinačne je primjerke vrlo teško jasno atribuirati određenoj keramičarskoj proizvodnji. Takav je slučaj i sa zadarskom oinohom, za koju se određene analogije

(Fig. 11). The decoration is visible on either side of the only surviving plate as the outer (upper) plate of the rim is missing. However, there are no remains (not even traces) of rivets on that inner perimeter plate, which are, however, commonly used in Fabriano helmets.

2. Massive ring with knobs

Bronze ring (*anellone*) with six biconical knobs is certainly a 6th century BC Picenian artefact (Piceno IV A)²⁵ (Fig. 12). The outside diameter of the whole object is 17.3cm, and with the knobs 19.8cm, while the thickness of the cast ring is 1.4cm. Such rings are found in women's graves, mainly in the necropolises of the *Cuprenses* area (Cupra Marittima-Grottammare), where they are mostly massive and placed on the chest or pelvis of the deceased (Fig. 13). On other Picenian necropolises, they occur less frequently, in slightly smaller and lighter variants, and are laid along the skeleton or on the arms. These two types also represent the two main typological groups of these objects, the first with large biconical and the second with smaller round knobs. Within these two groups, specimens with four or six knobs are distinguished. The function and meaning of these rings is not clear. The specimens laid on the pelvis are interpreted as a symbol of fertility.²⁶ Their full funeral role should be sought within the symbolic placement of various circular objects (disks, etc.) with or directly at the buried body, very often female.²⁷

3. Ceramic jug

The Liburnian sites often offer the remains of South Italian matt-painted pottery,²⁸ including the *ceramica a fascie* type, that is, the *vasi nuovi*, to which the oenochoe attributed to the inter-museum exchange belongs (Fig. 14). More recently, these ceramic type is also called *ceramica di tipo misto* (E. M. De Juliis).²⁹ This name – mixed-type ceramics – reveals that it is a product that is a technical-stylistic “hybrid” of foreign and domestic elements, in this case a domestic Apennine product inspired (directly or indirectly) by Greek and Etruscan designs. The forms are followed by the Greek and Etruscan repertoire, dominated by kantharoi, oenochoe and olae, and its main feature is the ornament in the form of parallel straight or wavy bands painted predominantly brown or orange on a light yellowish background.³⁰

25 D. Lolini 1976, 136, T. X: 25.

26 Le donne di Belmonte Piceno. U: *Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta* 2017, 79; I. Dall'Osso 1915, 190.

27 D. Lolini 1976, 136, T. X: 17, 22, 24, 25; S. Seidel 2007, 78–79.

28 Mat slikana keramika trgovinom je dospjela među mnoge željeznodobne zajednice na obje jadranske obale. Na istočnoj obali Jadrana mat slikane posude, osobito s područja Daunije, obilno su uvozili Histri i Liburni.

29 V. Nizzo 2007, 275.

30 I. Škoro 2020, 80.

31 V. Nizzo 2007, 275–276.

25 D. Lolini 1976, 136, T. X: 25.

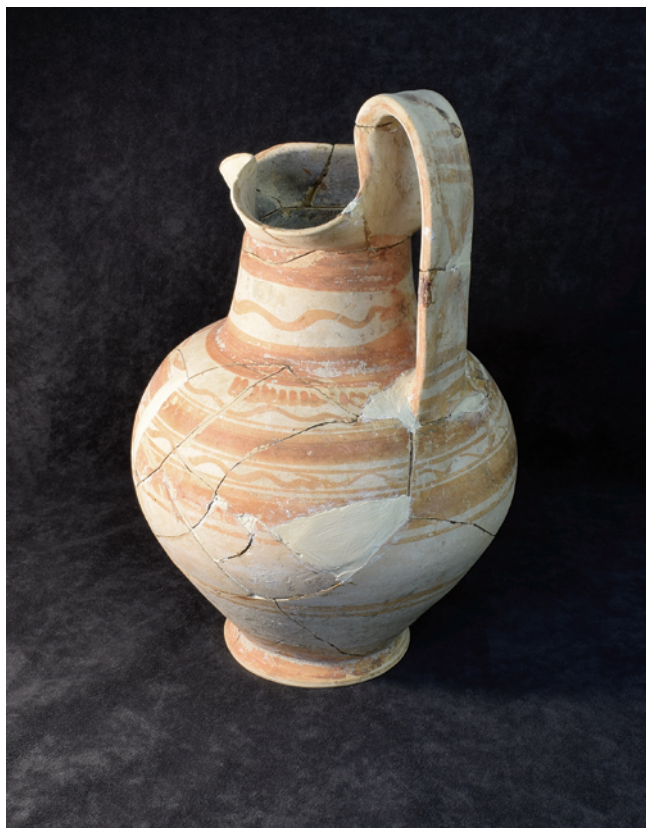
26 Le donne di Belmonte Piceno. In: *Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta* 2017, 79; I. Dall'Osso 1915, 190.

27 D. Lolini 1976, 136, T. X: 17, 22, 24, 25; S. Seidel 2007, 78–79.

28 Matt-painted ceramics have been commercially available to many Iron Age communities on both Adriatic coasts. On the east coast of the Adriatic, matt-painted vessels, especially from the Daunian area, were imported extensively by Histrians and Liburnians.

29 V. Nizzo 2007, 275.

30 I. Škoro 2020, 80.

Slika 14. Keramički vrč (oinoha)
Figure 14. Ceramic jug (oenochoe)

foto / photo by: I. Čondić

moгу пронаћи у пеучетским радоницама 6. и 5. столјећа,³² али и међу даунијским врчевима 5. и 4. столјећа пр. Кр. Без обзира на точно мјесто и вријеме његове производње, задарски примјерак има врло добре аналогије у осликаним керамичким врчевима увеzenим у Picenum, те би могао припадати инвентару једног од трију picенских гробова. На то упућује његова изврсна сачуваност која сугерира да је у задарски музеј dospio cjelovit. Naime, керамички материјал који се проналази унутар liburnских насеобинских слојева нужно је fragmentiran, а керамичке посуде изnimно су rijetko dio inventara liburnских гробова sve do helenističkog doba. Suprotno liburnskom grobnom obredu, prilaganje posuda (kao i oružja) uobičajeno je u picenskoj pogrebnoj praksi, doduše intenzivno tek od 7. st., točnije od kraja 8. st. pr. Kr.³³ U inventaru bogatih picенских гробова керамичко се посуде проналази и у desetcima примјерака, и оно svakodnevno (kuhinjsko), domaće производње и оно luksuzno koje је dio servisa za ceremonije ispijanja vina, najčešće произведено у грчким, али и другим страним радоницама.³⁴ U том је smislu kod Picena bio čest uvoz mat slikanog posuđa južnoitalskih zajednica iz raznih faza, uključujući i ono *a fascie*, tj. *tipo misto* koje је пронађено на различитим nekropolama, па и на području Cuprensens (sl. 15).

The earliest pottery *a fasce*, or *tipo misto*, was produced in the Peucetian area starting in the 6th century BC while the youngest production was followed in the Daunian area during the 4th century BC.³¹ Due to the lack of syntheses with precise chronology and workshops of this ceramic type, but also because of its complex decorative and morphological repertoire, it is very difficult to make individual specimens clearly attributable to a particular ceramic production. This is also the case with the Zadar oenochoe, for whom certain analogies can be found in the 6th and 5th century,³² Peucetian workshops, but also among the 5th and 4th century Daunian jugs. Regardless of the exact location and time of its production, the Zadar specimen has very good analogies in painted ceramic jugs imported into Picenum, and could belong to the inventory of one of the three Picenian graves. This is indicated by its excellent preservation, which suggests that it has come complete to the Archaeological Museum in Zadar. Namely, the ceramic material found within the Liburnian settlement layers is necessarily fragmented, and ceramic vessels are extremely rarely part of the inventory of Liburnian graves until the Hellenistic era. Contrary to the Liburnian burial rite, the fitting of vessels (as well as weapons) is common in the Picenian funeral practice, though intensely since the 7th century, more precisely since the end of the 8th century BC.³³ Picenian graves are also found to contain dozens of ceramic dishes, both tableware of domestic production and luxury, which is part of the service for wine-drinking ceremonies, most often produced in Greek and other foreign workshops.³⁴ In this regard, it was common among Picenes to import matt-painted utensils of southern Italian communities from various phases, including that of *a fascia*, ie. *a tipo misto* found in various necropolises in the Cuprensens area. (Fig. 15).

4. Stela with figural representation

As an interesting and remarkable finding, a fragment of sandstone with a carved figural representation was first mentioned³⁵ and then published in the domestic professional literature.³⁶ Š. Batović recognized it as a

32 V. Nizzo 2007, 212–213.

33 D. Lollini 1976, 127; *Piceni, popolo d'Europa* 1999, 74, 77.

34 *Piceni, popolo d'Europa* 1999, 76–85; *Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta* 2017, 98–101.

31 V. Nizzo 2007, 275–276.

32 V. Nizzo 2007, 212–213.

33 D. Lollini 1976, 127; *Piceni, popolo d'Europa* 1999, 74, 77.

34 *Piceni, popolo d'Europa* 1999, 76–85; *Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta* 2017, 98–101.

35 Š. Batović 1987, 358.

36 S. Kukoč 2009, 135–139.

Vasi dipinti d' importazione (Necropoli di Cupramarittima).

4. Stela s figuralnim prikazom

Kao zanimljiv i izniman nalaz, ulomak pješčenjaka s urezanim figuralnim prikazom najprije je spomenut,³⁵ a potom i objavljen u domaćoj stručnoj literaturi.³⁶ Š. Batović u njemu je prepoznao nadgrobni spomenik s analogijama na području Picenuma. S. Kukoč prikaz uspoređuje s ikonografsko-stilskim izričajem zapadnih jadranskih funerarnih spomenika s prikazom čovjeka i broda, od Felsine do Daunije, ponajprije ipak s picenskim stelama iz Novilare. No, zbog kompletnog nepoznavanja njezina kulturnog konteksta, zadarsku kompoziciju ne povezuje izričito s picenskim svijetom i smatra ju „bliskom likovnom i religijskom senzibilitetu jadranske protopovijesti, odnosno antike“.³⁷

Na ovom ulomku, sačuvanom u dimenzijama oko 36 x 36 cm (debljine 7 cm), u jednostavnim je konturama i s vrlo malo detalja izveden dominantan motiv – urezani ljudski lik s kopljem u rukama, prikazan na brodu, točnije iznad njega (sl. 16–19). Uokolo glavnog motiva naziru se snopovi pliče urezanih crta, razbacani po cijeloj površini ulomka, koje ponegdje tvore i geometrijske forme, međutim bez jasnog značenja.

Nepoznata provenijencija stele za oba je autora bila prepreka konačnim zaključcima. S obzirom na potpunu odsutnost skulpture, odnosno reljefnih figuralnih prikaza u željeznodobnoj kulturi na liburnskom prostoru, kao jedno od prihvatljivih rješenja nameću se pretpostavke da je taj neuobičajen predmet u zadarski muzej dospio otkupom, donacijom ili pak zadarsko-talijanskom međumuzejskom razmjenom. Kao što je ranije navedeno, ne postoji sačuvan popis sadržaja picenskih grobova dopremljenih u Zadar. Jedini podatak kojim se raspolaže jest onaj o ukupno 30 kg

Slika 15. Uvezena oslikana keramika s nekropole Cupramarittima

Figure 15. Imported painted pottery from the necropolis Cupramarittima

preuzeto iz / from: *Guida illustrata del Museo nazionale di Ancona* 1915.

tombstone with analogies in the Picenum area. S. Kukoč views the carved representation as an iconographic and stylistic expression of the western Adriatic funerary monuments with the depiction of man and ship, from Felsina to Daunia, and compares it first and foremost with the Picenian Novilara stelae. However, because of its completely unknown cultural context, S. Kukoč does not explicitly associate the Zadar composition with the Picenian world and considers it “close to the artistic and religious sensibility of the Adriatic proto-history, or antiquity”.³⁷

In this fragment, preserved in dimensions about 36 x 36cm (7cm thick), in simple contours and in very few details, a dominant motif is drawn – a carved human figure with a spear in his hands, shown on a ship, more precisely above it (Figs. 16–19). Around the main motif are bundles of shallow lines, scattered all over the surface of the fragment, which sometimes form geometric shapes, but without clear meaning.

The unknown provenance of the stela for both authors was an obstacle to the final conclusions. Considering the complete absence of sculpture, that is, relief figural depictions in Iron Age culture in the Liburnian territory, one of the acceptable solutions is the assumption that this unusual object came to the Archaeological Museum Zadar

35 Š. Batović 1987, 358.

36 S. Kukoč 2009, 135–139.

37 U navedenom radu S. Kukoč ističe problem nedostatne dokumentacije: slabe kvalitete postojeće fotografije spomenika, nedostatak crteža, kao i nemogućnost izravnog dodira sa spomenikom, pa iznosi pretpostavku da je ulomak prilikom preseljenja muzejskog depoa zagubljen. Predmet je ipak sačuvan i pohranjen u spremištu nove muzejske zgrade. Ovaj je rad prilika da ga se u kvalitetnijem izdanju ponovo predstavi javnosti.

37 In the mentioned paper S. Kukoč emphasizes insufficient documentation problem: poor photograph quality of monument, lack of drawings and of direct contact with the monument, and suggests that it was lost during the relocation of museum depot. The piece was nevertheless preserved and stored in the storage room of the new museum building. This article is an opportunity to re-introduce it to the public.

materijala, što predstavlja doista impresivnu količinu. Ne možemo, nažalost, ničim potvrditi da je jedan od tih predmeta bio i ovaj kameni spomenik.³⁸

Premda su sve navedene pretpostavke u ovom trenutku teško dokazive, ne mogu se u potpunosti odbaciti. Stele s figuralnim ukrasom karakteristične su za područje sjevernog Picenuma (a i tamo predstavljaju rijedak nalaz).³⁹ Grobovi iz naše razmjene potječu s nekropola južnog Picenuma. Razlike između sjevernopicenskih i južnopicenskih nadgrobničkih spomenika očigledne su i ovdje ih nije potrebno detaljnije analizirati.⁴⁰ Štoviše, prikaz urezan na zadarskom ulomku tek općenito nalikuje motivima na sjevernopicenskim stelama, ali pokazuje i razlike koje se odnose prvenstveno na sigurnost i kvalitetu izvedbe, organizaciju planova unutar prikazane scene te prisutnost više detalja u izvedbi ljudskog lika. Kako se prikaz stilski i ikonografski uklapa u mediteranski milje, širi krug mogućih analogija zapravo prelazi granice picenskog prostora.⁴¹ Međutim, zahvaljujući provedenoj restauratorskoj obradi, detalji su prikaza jasniji, što je omogućilo i prvi detaljan crtež tog spomenika. Naime, analizi i interpretaciji prizora „čovjeka na brodu“, koje je nekad ponudila S. Kukoč, sada se mogu dodati dva nova detalja: prikaz ogrtača ili životinjske kože (koja čak završava „repom“) na leđima ljudskog lika te niz urezanih crta nalik na slova (?), okomito postavljenih iza njega. Sve bi to ubuduće moglo doprinijeti novim interpretacijama i analizama ovog ulomka.

through purchase, donation or the Zadar-Italian inter-museum exchange. As noted earlier, there is no preserved list of the contents of the Picenian graves brought to Zadar. The only information available is that of a total of 30kg of material, which is a truly impressive amount. Unfortunately, we cannot confirm by any means that one of these objects was this stone monument.³⁸

Although all the above assumptions are difficult to prove at this point, they cannot be completely rejected. Stelae with figural decoration are characteristic of the northern Picenum area (and are a rare find there).³⁹ The graves from our exchange originate from the necropolis of southern Picenum. The differences between the North Picenian and the South Picenian tombstones are obvious and do not need to be analysed in more detail here.⁴⁰ Moreover, the depiction carved on the Zadar fragment only generally resembles the motifs on the northern Picenian stelae, but also shows differences that relate primarily to the sureness and quality of the performance, the organization of plans within the depicted scene, and the presence of more details in the human character's performance. As the display fits stylistically and iconographically into the Mediterranean milieu, the wider range of possible analogies actually goes beyond the boundaries of Picenian territory.⁴¹ However, thanks to the restoration work carried out, the details of the display were clearer, which enabled the first quality

38 Da je bio dijelom inventara picenskih grobova, sa svojih 15 kg težine činio bi već polovicu ukupnog sadržaja razmjene. U tom slučaju, svakako nije stajao unutar vitrine XL. Sva je kamena građa u tadašnjem postavu bila izložena izvan vitrina i aplicirana na zidove Sv. Donata ili naslonjena uz njih. Na stražnjoj plohi i po rubovima ulomka mjestimično se vide ostatci žbuke pa je on, čini se, bio uzidan ili učvršćen za neku podlogu.

39 G. Baldelli 1986, 7–8; L. Braccesi 1999, 33–34; A. Naso 2000, 229–234; M. Cardone 1993, 11–12. S područja Novilare u sjevernom Picenumu ukupno su poznata samo četiri primjerka s prikazanim ljudskim, životinjskim i različitim geometrijskim ukrasnim motivima kombiniranim u različitim scenama (lov, borba, pomorske bitke). Svi su likovi i objekti izvedeni jednostavnim konturama, plošno, bez (ili s vrlo malo) detalja i raspoređeni u istom planu. Najpoznatija među njima svakako je veća trapezoidna stela s prikazom naumachije, tzv. „stela iz Novilare“. Osim navedenih, pronađeno je i nekoliko manjih ulomaka s geometrijskim motivima, pretežno spiralnim i onim u obliku riblje kosti. Većina stela nosi natpise, samo je jedna pronađena u kontekstu arheoloških istraživanja, dok su ostale slučajno pronađene ili otkupljene. Općenito se datiraju u 6. st. pr. Kr.

40 Upotreba nadgrobničkih spomenika još je jedna od razlika u ukopnoj praksi Picena i Liburna. Taj običaj u liburnskoj kulturi do danas nije potvrđen, dok se jednostavna obilježja nad pojedinih picenskim grobovima javljaju vrlo rano, već od početka željeznog doba u 10./9. st. pr. Kr, najprije kao jednostavni komadi grubog kamenja koje se postavlja uz kraće stranice grobnih konstrukcija (M. Landolfi 1999, 73). Uz ovakve se jednostavne oznake tijekom 7. i 6. stoljeća pojavljuju bolje oblikovane stele od kojih neke nose i geometrijske i figuralne ukrase, pa i natpise (vidi bilj. 39). Nadgrobne su stele podijeljene u dvije grupe, sjevernopicenske i južnopicenske. Dok južnopicenski natpisi u lingvističkom smislu pripadaju grupi italjskih jezika, oni sjevernopicenski, objedinjeni općim nazivom „natpisi iz Novilare“, pisani su nepoznatim neitalskim jezikom. To ih čini posebno zanimljivima s obzirom na to da jedno od tumačenja podrijetla toga jezika ide u pravcu prepoznavanja jezičnih utjecaja sa suprotne jadranske obale (o tome više vidi u L. Agostiniani 1999, 139–142; A. Naso 2000, 229–234; P. Di Carlo 2006). Također, južnopicenske su stele velikih dimenzija i uglavnom bez apliciranih ukrasa, bilo geometrijskih bilo figuralnih.

41 S. Kukoč 2009, 137.

38 If it had been part of the inventory of Picenian graves, it would have already accounted for half of the total exchange content, with its 15kg weight. In that case, it certainly did not fit inside the showcase XL. All the stone pieces in the museum were exhibited outside the showcases and applied to the walls of St. Donatus or leaning next to them. Remnants of the plaster are occasionally seen on the back surface and along the edges of the fragment, so it also appears to have been retained or fixed to some substrate.

39 G. Baldelli 1986, 7–8; L. Braccesi 1999, 33–34; A. Naso 2000, 229–234; M. Cardone 1993, 11–12. In total, only four specimens are known from the Novilare area of northern Picenum with human, animal, and various geometric ornamental motifs combined in different scenes (hunting, fighting, naval battles). All characters and objects are drawn in simple contours, flat, without (or with very little) detail and arranged in the same plan. The most famous among them is certainly a larger trapezoidal stela with a depiction of naumachia, the so-called „Stela from Novilare“. In addition, several smaller fragments with geometric motifs, mostly spiral and fish bone-shaped, were found. Most of the stelae bear inscriptions, only one was found in the context of archaeological research, while the rest were accidentally found or purchased. They are generally dated to the 6th century BC.

40 The use of tombstones is another difference in the burial practices of Picenes and Liburnians. This custom in Liburnian culture has not been confirmed to this day, while simple features over individual Picenian graves occur very early, already from the beginning of the Iron Age at 10th/9th century BC, first as simple pieces of coarse stone that are placed along the shorter sides of burial structures (M. Landolfi 1999, 73). With such simple markings, better shaped stelae appeared during the 7th and 6th centuries, some of which bear geometric and figural ornaments, as well as inscriptions (see n. 39). The tombstones are divided into two groups, northern and southern. While the southern Picenian inscriptions belong in the linguistic sense to the group of Italian languages, the northern ones, united by the general name „Novilare inscriptions“, are written in an unknown non-Italian language. This makes them particularly interesting given that one of the interpretations of the origin of that language goes towards recognizing linguistic influences from the opposite Adriatic coast (more on this see in L. Agostiniani 1999, 139–142; A. Naso 2000, 229–234; P. Di Carlo 2006). Also, the Southern Picenian stelae are large in size and mostly without applied ornaments, either geometric or figural.

41 S. Kukoč 2009, 137.

Slika 16. Stela s figuralnim prikazom

Figures 16. Stela with figural representation

foto / photo by: I. Condić

UMJESTO ZAKLJUČKA

Poteškoće vezane za poznavanje konteksta ili identifikaciju pojedinih predmeta iz muzejskog fundusa nisu rijetkost u ustanovama s dugogodišnjim kontinuitetom. Opisana crtica iz povijesti Arheološkog muzeja Zadar to vrlo dobro ilustrira. Već samo u ovom slučaju isprepliće se niz problema: političke turbulencije i smjene država, materijalne štete nastale ratnim razaranjima i požarima te učestalo preseljavanje građe (najčešće iz jednog neadekvatnog prostora u drugi). U takvim je okolnostima nemoguće postići stabilan, kontinuiran rad i održati ga na kvalitetnoj razini.

Vrijeme talijanske uprave razdoblje je stručne stagnacije Arheološkog muzeja. Ulaganje talijanskih vlasti u arheološka istraživanja na području grada i uređenje postava Arheološkog muzeja za cilj nije imalo razvoj ove ustanove, već naglašavanje talijanske baštine i pripadnosti Zadra talijanskom kulturnom i povijesnom krugu. Na stručnom planu stoga nije zabilježen napredak: upravo u vrijeme kad su započeli radovi na obnovi Sv. Donata i preuređenju postava, zaustavljeno je vođenje muzejskih knjiga koje su od 1880-ih do 1927. godine po tadašnjim modernim stručnim standardima vodili muzejski kustosi Josip Bersa i Ivan Smirić. Knjige su vođene po vrstama materijala odnosno njihovoj kronološkom razdoblju, a od 1898. do 1927. godine vođena je i ulazna knjiga (*Libro d'accesso*). Talijanska uprava muzeja uvodi novu knjigu (*Libro d'entrata*) koja je zapravo popis građe izložene u postavu i u kojoj su predmeti dobili nove inventarne brojeve.⁴² Reinventarizacija takve vrste štetan je postupak. Povrh svega, na završetku tog teškog razdoblja muzejski je fundus jako oštećen odnošenjem najvrjednije građe i uništenjem više inventarnih knjiga. Zbog nedostatka cjelovite dokumentacije do danas nisu (i neće biti) riješeni brojni problemi u identifikaciji dijela starog fundusa u postojećim muzejskim zbirkama.

Period nakon Drugog svjetskog rata donio je brojne pozitivne promjene, ali gotovo do suvremenog doba Muzej je bio suočen s cijelim nizom problema koji su značajno utjecali na njegov razvoj. Prvenstveno se to odnosi na nedostatno financiranje, probleme s prostorom, a nadalje na dugogodišnji negativni odnos društva prema arheološkoj struci koja se često nije uspijevala izboriti za ravnopravan položaj, primjerice prilikom građevinskih zahvata koji su izvođeni bez obaveze prethodnog arheološkog nadzora ili istraživanja. To je dovelo do devastacije brojnih lokaliteta usprkos trudu stručnog osoblja koje je ponekad bilo

drawing of the monument. Specifically, two new details can now be added to the analysis and interpretation of the “man on boat” which was once offered by S. Kukoč. The scenes that can now be added are: the depiction of a robe or animal skin (which even ends with a “tail”) on the back of a human figure and a series of incised lines resembling to the letters (?) vertically placed behind it. All of this could in the future contribute to new interpretations and analyses of this piece.

INSTEAD OF A CONCLUSION

Difficulties in knowing the context or identifying particular items in the museum holdings are not uncommon in institutions with many years of continuity. The described dash of history of the Archaeological Museum Zadar illustrates this very well. In this case alone, a number of problems are intertwined: political turbulence and state shifts, material damage caused by war devastation and fires, and frequent relocation of materials (usually from one inadequate space to another). In such circumstances, it is impossible to achieve stable, continuous work and maintain it at a quality level.

The time of the Italian rule is a period of professional stagnation at the Archaeological Museum. The aim of the Italian authorities by investing in archaeological research in the area of the city and by arranging the exhibitions of the Archaeological Museum was not to develop this institution, but to emphasize the Italian heritage and affiliation of Zadar with the Italian cultural and historical circle. Therefore, no progress has been made at the professional level: the keeping of museum books in the period from the 1880s to 1927, by the then modern expert standards led by museum curators Josip Bersa and Ivan Smirić, was halted at the time of the beginning of the restoration of St. Donatus and rearranging the museum exhibit. The books were kept by type of material or their chronological period, and from 1898 to 1927 an entry book was kept (*Libro d'accesso*). The Italian

42 Nažalost, ni talijanski *Libro d'entrata* nije u cijelosti sačuvan. Nedostaje dobar dio sveščića s popisom građe, među kojima i onaj s popisom sadržaja vitrine XL.

Slika 17. Stela s figuralnim prikazom
 Figures 17. Stela with figural representation

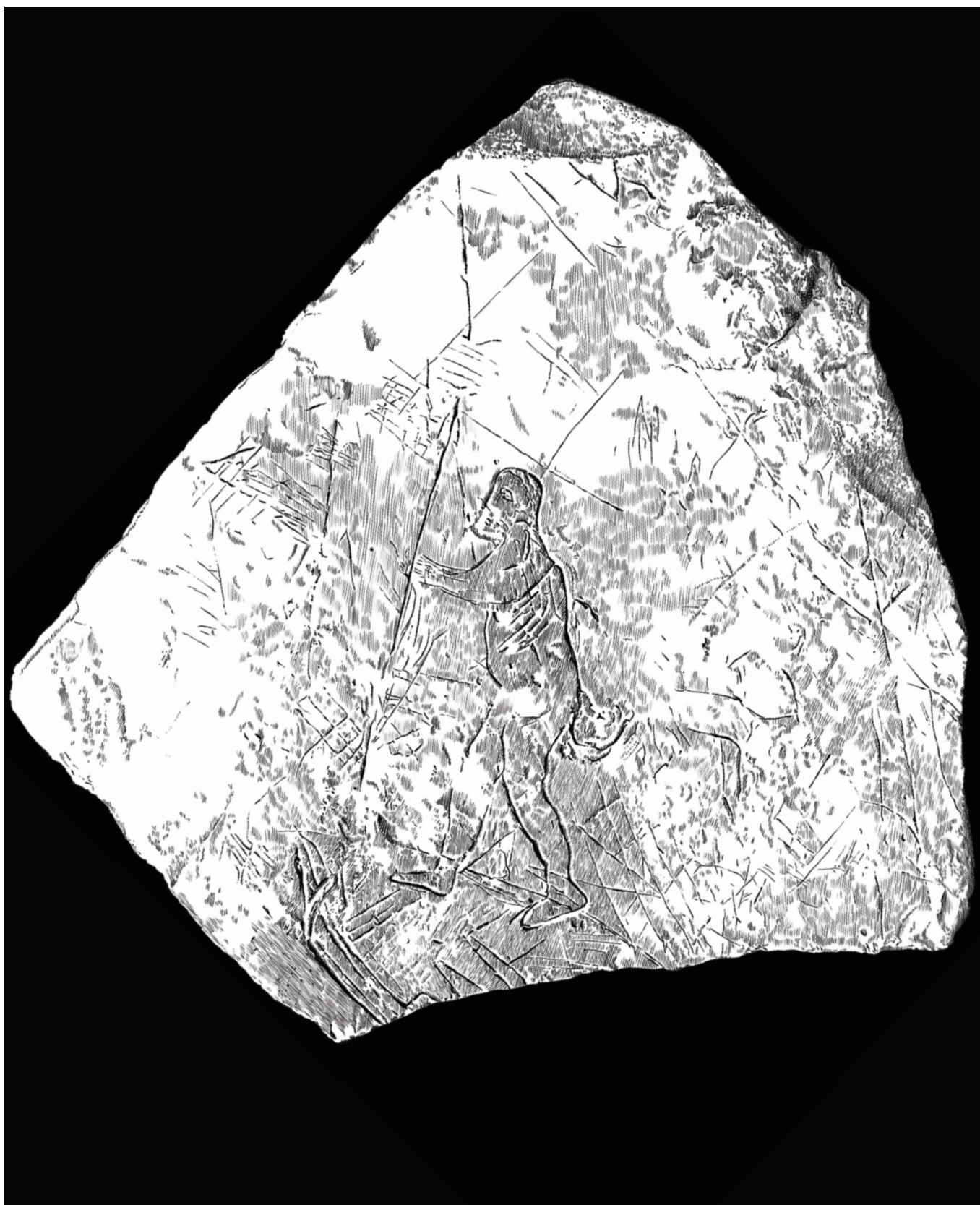
foto / photo by: I. Condić

prisiljeno raditi u nemogućim uvjetima. Za brojne podatke koje danas imamo može se zahvaliti tek entuzijazmu pojedinaca. Sve su to razlozi zbog kojih je poznavanje (i razumijevanje) procesa i okolnosti koje su oblikovale razvoj zadarskog muzeja dragocjeno novim generacijama stručnjaka. Osobito se to odnosi na muzejske djelatnike koji ulažu velik trud u prevladavanje postojećih nedostataka i razrješavanje muzeoloških problema na koje iz svih navedenih razloga u svom radu neminovno nailaze.

Museum Administration introduced a new book (*Libro d'entrata*), which is actually a list of the material exposed in the permanent exhibit and in which the items have been given new inventory numbers.⁴² Re-inventorying of this kind is a harmful process. On top of that, at the end of this difficult period, the museum holdings were badly damaged by the plunder of the most valuable

42 Unfortunately, the Italian *Libro d'entrata* is also not fully preserved. A good deal of the item list volumes are missing, including the one with the contents of the showcase XL.

Slika 18. Stela s figuralnim prikazom
Figures 18. Stela with figural representation
crtež / drawing: I. Condić

Slika 19. Stela s figuralnim prikazom, detalj

Figure 19. Stela with figural representation, detail

foto / photo by: I. Čondić

material and the destruction of more inventory books. Due to the lack of complete documentation, numerous problems in identifying part of the old holdings in the existing museum collections have not been (and will not be) solved to date.

The post-World War II period has brought about a number of positive changes, but almost to the present day the Museum was confronted with a number of problems that significantly influenced its development. This is primarily due to insufficient funding, space problems, and above all to the longstanding negative attitude of society towards the archaeological profession, which often failed to compete for equal status, for example during construction works performed without the obligation of prior archaeological supervision or research. This has led to the devastation of many localities despite the efforts of professional staff that were sometimes forced to work in impossible conditions. For many data we have today we may thank the enthusiasm of individuals. These are all the reasons why knowing (and understanding) the processes and circumstances that have shaped the development of the Archaeological Museum Zadar is valuable to new generations of professionals. This is especially true of museum staff, which put a great deal of effort into overcoming the existing deficiencies and solving the museologic problems that they inevitably encounter in their work.

- Agostiniani, L. 1999 – Le iscrizioni di Novilara, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 139–142.
- Batović, Š. 1963 – Razvoj istraživanja prapovijesti u Dalmaciji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 2*, Zadar, 37–73.
- Batović, Š. 1964 – Arheološki muzej u Zadru, u: Ravlić, J. (ur.), *Zadar zbornik*, Zagreb, 679–687.
- Batović, Š. 1982 – *150 godina Arheološkog muzeja u Zadru* (catalogo izložbe), Zadar.
- Batović, Š. 1987 – Liburnska kulturna grupa, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja V, Željezno doba*, Sarajevo, 339–390.
- Batović, Š. 1987a – Muzeologija, muzeji i arheologija u Dalmaciji u doba preporoda (1835. – 1848.), *Zadarska revija XXXVI* (4–5), Zadar, 463–488 [= Batović, Š. 1987b – Muzeologija, muzeji i arheologija u Dalmaciji u doba preporoda (1835. – 1848.), u: Ivanišin, N. (ur.), *Prilozi sa znanstvenog skupa „Dalmacija u narodnom preporodu 1835. – 1848.“*, Zadar 8. – 9. svibnja 1986., Zadar, 177–202].
- Baldelli, G. 1986 – L'arte pre-protostorica, in: Batistelli, F. (a cura di), *Arte e cultura nella provincia di Pesaro e Urbino*, Venezia, 3–12.
- Braccesi, L. 1999 – La stele di Novilara, ovvero i Greci visti dai Piceni, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 33–34.
- Brunelli, S. 2015 – I piani di protezione antiaerea e il ruolo delle Soprintendenze marchigiane a Zara: cronistoria di un Ventennio (1925-1945 circa), in: Dragoni, P., Paparello, C (a cura di), *Le Voci del Museo; In difesa dell'arte. La protezione del patrimonio artistico delle Marche e dell'Umbria durante la seconda guerra mondiale*, Firenze, 181–198.
- Brunelli, S. 2016 – Twenty years of the Archaeological Museum in Zadar in the documents of the Department for Antiquities of Marche, Abruzzi, Molise and Zadar, *Il Capitale Culturale. Studies on the Value of Cultural Heritage* 14, Macerata, 89–130.
- Cardone, M. 1993 – *La sala della necropoli di Novilara: Museo archeologico oliveriano Pesaro*, Pesaro.
- Čondić, N., Vuković, M. 2019 – *U temeljima grada: iz arheoloških slojeva liburnskoga Zadra*, Zadar.
- Cherici, A. 1999 – Le armi, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 112–115.
- Dall'Osso, I. 1915 – *Guida illustrata del Museo nazionale di Ancona*, Ancona.
- Di Carlo, P. 2006 – *L'enigma nord-piceno. Saggio sulla lingua delle stele di Novilara e sul loro contesto culturale*, Firenze.
- Diklić, M. 2011 – Zadar i Rapallski ugovor (uz 90. obljetnicu), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 53*, Zadar, 223–242.
- Dragoni, P., Mlikota, A. 2018 – Destructed Italian monument "Ara ai Caduti Dalmati" in Zadar, *Ars Adriatica* 8, Zadar, 221–236.
- Egg, M. 1986 – *Italische helme, studien zu den ältereisenzeitlichen Helmen Italiens und der Alpen*, Mainz.
- Egg, M. 1999 – Gli elmi, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 117–120.
- Frapiccini, N. 2017 – I vetri romani dalla Croazia nel Museo Archeologico Nazionale delle Marche di Ancona, u: Vrkljan Lipovac, G., Šiljeg, B., Ožanić Roguljić, I., Konestra, A. (ur.), *Zbornik III. Međunarodnog arheološkog kolokvija: Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, Crikvenica 4. – 5. studenoga 2014., Crikvenica, 499–515.
- Frapiccini, N. 2017a – Peripezie dei corredi della necropoli di Belmonte Piceno tra Ancona e Zara, in: Weidig, J. (a cura di), *Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta*, Belmonte Piceno, 56–60.
- Gabrovec, S. 1987 – Dolenjska grupa, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja V, Željezno doba*, Sarajevo, 29–119.
- Il ritorno dei tesori piceni. La riscoperta a un secolo da scoperta* 2017 – Weidig, J. (a cura di), Belmonte Piceno.
- Kukoč, S. 2009 – Čovjek na brodu: prikaz na neobjavljenom kamenom monumentalnom spomeniku iz Arheološkog muzeja u Zadru, *Histria antiqua* 18/1, Zagreb, 135–139.
- Landolfi, M. 1999 – Le necropoli, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 73–76.
- Landolfi, M. 1999 – Anelloni a nodi, in: *Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 127–128.
- Lollini, D. 1976 – Sintesi della civiltà Picena, u: Suić, M. (ur.), *Jadranska obala u protohistoriji, kulturni i etnički problemi. Simpozij održan u Dubrovniku od 19. do 23.X.1972.*, Zagreb, 117–153.
- Lovrić, J. 2014 – Ponovna konzervatorsko-restauratorska obrada prapovijesne kacige, *Diadora* 28, 269–275.
- Mlikota, A. 2012 – MFAA – Dosje Zadar, nove spoznaje o umjetninama odnesenima iz Zadra u Italiju za vrijeme Drugog svjetskog rata, *Asseria* 10, Zadar, 239–310.
- Mlikota, A. 2016 – After War Restitution and the Case of Museum St. Donatus in Zadar, *Plundered – but by whom?, Protectorate of Bohemia and Moravia and Occupied Europe in the Light of the Nazi-Art Looting*, Proceedings of an International Academic Conference Held in Prague on 21-22 October 2015, Prague, 81–90.
- Naso, A. 2000 – *I Piceni, storia e archeologia delle Marche in epoca preromana*, Milano.
- Nizzo, V. 2007 – Le produzioni ceramiche indigene e di tipo misto di area apula, in: Benedettini, M. G. (a cura di), *Il Museo delle Antichità Etrusche e Italiche. II. Dall'incontro con il mondo greco alla romanizzazione*, Roma, 273–326.
- Petricioli, I. 1980 – Izoliranje crkve Sv. Donata u Zadru godine 1930-31, *Diadora* 9, Zadar, 493–501.
- Piceni, popolo d'Europa* (catalogo izložbe), Roma, 1999.
- Seidel, S. 2007 – Materials piceni dall'Università di Jena, in: Guštin, M., Ettl, P., Buora, M. (a cura di), *Piceni ed Europa, Atti del convegno*, Pirano 14-17 settembre 2006, Udine, 75–84.
- Škoro, I. 2020 – Daunijska mat slikana keramika na području Zadra, *Diadora* 33/34, Zadar, 69-100.
- Teržan, B. 2007 – Principi e guerrieri delle due sponde altoadriatiche, in: Guštin, M., Ettl, P., Buora, M. (a cura di), *Piceni ed Europa, Atti del convegno*, Pirano 14-17 settembre 2006, Udine, 39–54.
- Valenti, R. 1932 – *Il museo nazionale di Zara* (vodič), Roma.
- Vežić, P. 2002 – *Sveti Donat, Rotonda Sv. Trojstva u Zadru*, Split.